

Анекс 2

Меѓународен поимник

А

Автономија на пациенти

Право на пациентите да донесуваат одлуки во врска со здравствената заштита и медицинска грижа која ја добиваат. Давателите на услуги односно здравствените работници можат да ги едуцираат и информираат пациентите, не можат да донесуваат одлуки за нив.

Амбулантна нега

Здравствена заштита која вклучува дијагноза, следење, третман и рехабилитација пружена на пациент кој не престојува во здравствена установа.

Амбулантски пациент

Пациент кој добива здравствени услуги без да помине ниту едно деноноќие во здравствена установа т.е. без да биде хоспитализиран.

Б

Безбедност на пациенти

Безбедност од несакана повреда предизвикана од здравствена услуга или медицинска грешка (извор: Институт за медицина).

Болести поради негрижа

Болести кој се јавуваат речиси исклучиво кај сиромашни и немоќни луѓе од руралните делови на неразвиените земји кои добиваат помалку грижа и здравствени ресурси.

Г

Грижа ориентирана кон пациентот

Доктрина која го дефинира обезбедувањето здравствени услуги како партнерство

меѓу давателите на здравствени услуги (здравствените работници) и нивните семејства. Одлуката за медицински третман мора да ги почитува желбите, потребите, изборот и вредностите на пациентот.

Д

Даватели на здравствена заштита

Лекари, медицински сестри, стоматолози и други здравствени работници (извор: СЗО).

Двојна лојалност

Конфликт на улоги меѓу професионални обврски кон пациентот и обврски – истакнати или кои се подразбираат, вистински или перцепирани – кон интересите на трети лица како што се работодавец, осигурителна компанија или државата.

Де јуре

Ситуација или услов кој е базиран на принципите на правото, како оние принципи кои се дел од ратификуваните договори.

Декларација, изјава

Интерпретативна декларација е декларација направена од страна на држава во однос на толкувањето на некоја работа која се содржи во некој договор или интерпретација на одредена одредба. За разлика од резервираното право (види подолу), декларацијата единствено ја појаснува позицијата што ја има државата и не поддржува или исклучува, ниту пак ги изменува правните ефекти на договорот.

Де факто

Нешто што постои како факт.

Дискриминација

Правење разлика меѓу луѓе во слични случаи и/или ситуации врз основа на раса, пол, вера, политичка припадност, национално или социјално потекло, поврзување со некое национално малцинство или лична антипатија кон тоа лице (извор: СЗО).

Доверливост кон пациенти

Доктрина според која здравствениот работник има обврска на доверливост во однос на пациентот. На овој начин му се овозможува на пациентот целосна искреност пред здравствениот работник, со цел да има што посоодветно лекување и дијагноза.

Договор

Формален договор во кој стапуваат две или повеќе држави со обврзувачки карактер. Билатерален договор е договор меѓу две страни. Мултилатерален договор е договор меѓу повеќе од две страни.

Достапност

Еден од четирите критериуми поставен од страна на Комитетот за економски, социјални и културни права, кој служи за евалуација на правото на достигнување

највисок достиген стандард на здравје. Достапност подразбира дека функционалните здравствени установи, добра и услуги, како и програми треба да бидат достапни во доволен квантитет. Ова ги вклучува основните карактеристики на здравјето, како безбедна вода за пиење, адекватна санитација и канализација, клиници и други здравствени установи, обучен медицински персонал и лекови од позитивната листа (Општ коментар 14). Види и: прифатливост, пристапност и квалитет.

Достоинство

Квалитет да се биде вреднуван, почитуван или ценет. Човековите права се базирани на наследеното човеково достоинство и се стремат да го заштитиуваат и промовираат истото.

3

Задржано/резервирано право/ воздржаност

Изјава дадена од страна на држава со цел да се из земе или да промени некој правен ефект од одредена одредба или договор во однос на примената на таа одредба во таа држава. Задржаното право може да и овозможи на државата да учествува во мултилатерални договори во кои инаку не би можела или не би сакала да учествува. Државите може да имаат задржано/резервирано право кон договорот кога ќе го потпишат, ратификуваат, прифатат, дадат согласност или кога ќе го одобрат. Кога државата има задржано право при потпишувањето, мора да го потврди истото и при ратификацијата, прифаќањето и согласноста. Бидејќи задржаното право има цел да ги измени правните обврски на државата, тоа мора да биде потпишано од страна на претседател, премиер или министер за надворешни работи. Задржаното право не смее да биде спротивно на целта и предметот на договорот. Некои договори забрануваат задржано право или само дозволуваат одреден степен на воздржаност.

Заклучни опсервации/ препораки

Препораките од страна на механизмите за стапување на сила на договорот - за постапките на државата треба да ги земат предвид и обврските на договорот. Ова генерално следи по испраќањето на извештајот за земјата и конструктивен дијалог со државните претставници.

Здравје

Состојба на комплетна физичка, ментална и социјална добросостојба, а не само отсуство на болест или слабост (извор: СЗО).

Здравствена заштита

Превенција, третман и следење на болест и зачувување на менталната и физичка добросостојба преку услугите пружани од страна на лекари, медицински сестри и други здравствени работници. Ова ги вклучува сите добра и услуги создадени со цел да се промовира здравјето, вклучувајќи и превентивна заштита, лекување и интервенции за намалување на симптомите, насочени кон поединецот или населението (извор: СЗО).

Здравствена установа

Секој објект за пружање здравствена заштита, како што е болница, негувателски дом или сместување за лица со посебни потреби (извор: СЗО).

И

Индикатори на човекови права

Критериуми кои се употребуваат да се измери нивото на почитување на човековите права во согласност со меѓународните стандарди за човекови права.

Индириктна дискриминација

Термин кој опишува ситуација во која ефектот на одредено наметнато барање, услов или пракса има диспропорционално негативен ефект врз една или друга група. Обично се случува кога правило или услов кој се однесува за сите е исполнет од страна на значително помал број луѓе кои припаѓаат на одредена група. Што значи дека правилото е на штета на општата популација и не може да се оправда на друга основа.

Индивидуални права во здравствената заштита

Почесто се опишуваат со апсолутно значење за разлика од социјалните права кај грижата за пациенти. Кога овој термин ќе стане применлив, ќе може да стапи во сила и да се однесува на индивидуални пациенти (СЗО, Декларација од Амстердам 1994). Види: социјални права во здравствената заштита и права на пациенти.

Информирана согласност

Претставува правен услов каде личноста дала согласност за постапки базирана врз одобрување и разбирање на фактите и импликациите на тие постапки. Тоа се потребите на поединецот да ги поседува релевантните факти и можноста за расудување.

Информирана согласност во контекст на здравствената заштита

Процес со кој пациентот учествува во изборот на здравствена заштита. На пациентот мора да му се дадат адекватни и разбирливи информации, на пример, за целта на лекувањето, алтернативните начини на лекување, ризиците и несаканите ефекти.

Исцрпување на домашни правни лекови

Се однесува на процесот што е потребен пред да се приложи тужба од страна на тужителот до било кој регионален или меѓународен трибунал. Сите достапни процедури мора прво да бидат употребени за понатаму да се бара заштита од идни нарушувања на човековите права и да се добие ретрибуција. Постојат ограничувања на потребите на исцрпување на домашните правни лекови: лековите може да бидат неупотребливи, неефективни (т.е. лажни процедури) или неразумно одложувани.

Ј

Јавен акт/ јавна постапка (Actio Popularis)

Претставува правен акт започнат од било кој член на заедницата во доказ на јавниот интерес.

Јус когенс (Jus Cogens)

Апсолутен принцип на меѓународното право (на пример, забрана за тортура) од кој не може да се отстапи преку договор.

К

Квалитет

Еден од четирите критериуми поставен од страна на Комитетот за економски, социјални и културни права, кој служи за евалуација на правото за достигнување највисок можен стандард на здравје. Квалитет означува дека здравствените установи, добра и услуги мора да бидат научно и медицински соодветни и со задоволителен квалитет. За ова се потребни професионален медицински персонал, научно одобрени лекови и лекови со валиден рок на траење и болничка опрема. (Коментар 14). Исто така види: пристапност, достапност и прифатливост.

Конвенција, договор

Овој термин се употребува како синоним за терминот договор, но исто така може да има специфично значење како договор кој е обврзувачки за поголем број држави. Конвенциите обично се отворени за учество за меѓународната заедница во целост или за голем број држави. Вообичаено, инструментите што се предмет на преговори под покровителство на меѓународната заедница се нарекуваат конвенции. Истото важи и за инструменти усвоени од страна на орган на меѓународна организација.

М

Максимум достапни/можни ресурси

Главни одредби на Меѓународната конвенција за економски, социјални и културни права, член 2 кој ги обврзува владите да посветат максимум можни владини ресурси за да ги реализираат економските, социјалните и културните права на граѓаните.

Медицинска интервенција

Секој преглед, лекување или друга постапка која има превентивна, дијагностичка, терапевтска или рехабилитациона цел и која е спроведена од лекар или друг здравствен работник (извор: СЗО).

Меѓународно право

Сет на правила и правни инструменти кои се сметаат и се прифатени како правно обврзувачки договори меѓу државите. Меѓународното право типично е поделено во јавно меѓународно право и приватно меѓународно право. Извори

претставуваат: (а) обичаи; (б) договори; (в) општи принципи на правото и (г) судски одлуки и правни записи (види член 38(1)(г) во Статутот на Меѓународниот суд за правда).

Меѓународно јавно право

Ги поставува рамките и критериумите за идентификување на државите како главни актери во меѓународниот правен систем. Се занимава со припојување на територии, државен имунитет и правни обврски на државите во нивните постапки кон други држави. Исто така, е одговорно за односот кон лицата во рамките на државните граници, вклучувајќи и човекови права, третман на странци, права на бегалци, меѓународен криминал и националност. Понатаму, го вклучува одржувањето на меѓународен мир и безбедност, контрола на оружје, мирно решавање на конфликти и регулацијата на употреба на сила во меѓународните односи. Гранки на меѓународното јавно право се: меѓународно право за човекови права, меѓународно хуманитарно право, правото за бегалци и меѓународно кривично право.

Меѓународно обичајно право

Еден од изворите на меѓународното право. Се состои од правила на законот што произлегуваат од константно однесување на државите кои постапуваат според нивните верувања дека законот ги обврзува да постапуваат на тој начин. Следи дека меѓународното обичајно право може да биде разпознаено со широка употреба од страна на државите со слични меѓународни постапки во текот на времето (државни практики). Постапките може да се случуваат поради чувство на обврска и мора да се почитуваат од страна на значителен број на држави и во исто време да не бидат одбиени од значителен број на држави. Специјална категорија на меѓународното обичајно право - jus cogens, се однесува на принципот на меѓународното право кој е толку фундаментален што ниту една земја не смее од отстапи со договор или на некој друг начин. Примерите вклучуваат забрана против ропство, геноцид, тортура и злосторства против човештвото. Други примери на меѓународно обичајно право го вклучуваат принципот за забрана на протерување и контрорверзното право за хуманитарна интервенција.

Меѓународно право за човекови права

Содржи правни одредби во однос на човековите права во различни меѓународни и регионални инструменти за човекови права.

Меѓузависен/ неделив

Термин кој се употребува да се опише односот меѓу граѓанските и политичките права и економските и социјалните права. Меѓузависност и неделивост значи дека еден вид на права не се поважни од други и дека гарантирањето за еден вид на права е условно во однос на гарантирањето на другиот вид.

Мобилност на пациенти

Концепт кој ја дефинира мобилноста кај пациентите надвор од областа на нивна пристапност или место на живеење со цел да се има достапност до медицинска грижа; мобилноста може биде во рамките на една држава или меѓу две/повеќе држави.

Мониторинг/ откривање на факти/ истрага

Овие термини се користат како синоними и генерално се наменети за откривање и/или прибирање информации за владини практики и постапки во врска со човековите права.

Н

Национален извештај

Извештај што го прави државата за механизмите за стапување во сила на одреден договор и за напредокот кој бил направен во неговото имплементирање.

Национализирање, одомаќинување

Процесот преку кој меѓународен договор се инкорпорира во националната легислатива.

Негативни права

Права според кои државата е обврзана да се воздржи од дискриминаторно вмешување кај личноста или обидите на таа личност во некоја работа.

О

Одговорност на пациентите

Доктрина според која односот лекар-пациент е партнерство каде што секоја страна превзема одредени обврски. Одговорноста на пациентите вклучува отворена комуникација со лекарот или давателот на здравствени услуги, учество во одлуките за дијагноза и препораки за лекување и постапување во согласност со договорена програма за лекување.

Општи коментари/ препораки

Интерпретативни текстови дадени од страна на механизмите за стапување на сила на договорот во однос на одредени права. Иако овие не се правно обврзувачки, широко се употребуваат како авторитативни и имаат значајна правна тежина.

Основни потреби

Се употребува најчесто во развојот на заедниците и се однесува на основните здравствени услуги, образование, живеалиште и други добра есенцијални за животот на човекот.

П

Пациент

Лице кое чека, добива или добило здравствени услуги. Корисник/ци на здравствените услуги без разлика дали се здрави или болни (извор: СЗО).

Позитивна листа на лекови

Лекови кои ги задоволуваат приоритетите за здравствена заштита на населението.

Лековите што се наоѓаат на позитивната листа треба да бидат достапни во секое време во адекватни количества во соодветни дози, со гарантиран квалитет и за цена која поединецот и заедницата може да си ја дозволат.

Позитивни права

Права со кои државата е обврзана да направи нешто за некого.

Помошен извештај

Независен поднесок од страна на невладината организација кон механизмите на спроведувањето на договор, за да се помогне при проценка на државното почитување на договорот.

Потписник

Страна која потпишала договор. Во однос на договорот, потписникот се уште не е правно обврзан од него. Наместо тоа, потписниците се согласуваат на обврска да не го прекршат предметот и целта на потпишаниот договор. Види ратификација.

Пријател на судот (Amicus Curiae)

Правен документ доставен до судот од страна на неутрална страна која застапува одредена правна позиција или толкување. Формата на множина на терминот е 'пријатели на судот' (amici curiae).

Пристап, пристапување, прием, влез

Постапката каде што земја која не потпишала договор ја дава својата согласност да стане членка на тој договор со тоа што вложува во 'инструментите за пристап'. Пристапот го има истиот правен ефект како ратификацијата. Пристапот генерално се употребува од држави кои сакаат да ја изразат својата согласност да бидат обврзани за договор на кој крајниот рок за потпис веќе поминал. Меѓутоа, многу сегашни мултилатерални договори ја даваат можноста за пристап дури и во периодот кога договорот е отворен за потписи.

Пристапност

Еден од четирите критериуми поставен од страна на Комитетот за економски, социјални и културни права, кој служи за евалуација на правото за постигнување највисок можен стандард на здравје. Пристапност означува дека сите здравствени установи, добра и услуги мора да бидат пристапни до сите без дискриминација. Пристапноста има четири преклопувачки димензии: не-дискриминација, физичка пристапност, економска пристапност (достапност) и пристап до информации. (Општ коментар 14). Исто така види: прифатливост, достапност и квалитет.

Прифатливост

Еден од четирите критериуми поставен од страна на Комитетот за економски, социјални и културни права, кој служи за евалуација на правото за постигнување највисок можен стандард на здравје. Прифатливост означува дека сите здравствени установи, добра и услуги мора да ја почитуваат медицинската етика, да се културолошки соодветни, родово-сензитивни и сензитивни на барањата на еден животен циклус, како и создадени да ја почитуваат доверливоста и да го подобрат

животниот статус на оние кои се засегнати (Општ коментар 14). Исто така види: пристапност, достапност и квалитет.

Права на пациентите

Движење кое се јавува поради зголемената грижа за злоупотреба на човековите права во установи за здравствена заштита особено во земји каде пациентите ги сносат поголемиот дел од трошоците за здравствена заштита и очекуваат нивните права како 'корисници' да бидат почитувани.

Специфичните права на пациенти се дефинирани во регионалните и меѓународните инструменти (на пр. Европската повелба за права на пациенти, Декларацијата за промоција на права на пациенти во Европа од страна на СЗО) како и национални повелби и законодавство (повелбите обично се правно необврзувачки документи, за разлика од законодавството). Види: Индивидуални права во здравствената заштита и Социјални права во здравствена заштита. Тоа што им следува на пациентите како човечки суштества од страна на лекарите и државата.

Право за здравје

Право за уживање на различни објекти, добра и услуги и услови потребни за реализацијата на највисок достиген стандард на здравје.

Примарна здравствена заштита

Општи медицински услуги достапни на места во заедницата во близина на живеалишта и работни места на луѓето; првостепен контакт на лицата и семејствата со здравствениот систем.

Прогресивно остварување/реализација

Барањето владите да се движат најекспедитивно и најефективно што е можно спрема целта на реализирање на економски, социјални и културни права и да осигурат дека нема опасност од регресија.

Протокол

Се однесува на делот во одреден договор кој ги појаснува термините, додава дополнителен текст како амандмани или воспоставува нови обврски. Овие нови обврски може да бидат квантитативни цели кои државите треба да ги реализираат.

Почит, заштита и овозможување

Обврските на државата во однос на почитување на права.

Почит: Владите не смеат да постапуваат против стандардите за човекови права.

Заштита: Владите мора да го запрат секое кршење на стандардите за човекови права.

Овозможување: Владите имаат должност за преземање соодветни мерки за да овозможат одржување ниво на стандардите за човекови права.

Р

Работни групи

Мали комитети назначени од страна на Советот за човекови права за одредено

прашање за човековите права. Работните групи им пишуваат на владите за итните случаи и помагаат да се спречат идни злоупотреби со тоа што појаснуваат одредени критериуми врз кои се заснова злоупотребата.

Ратификација

Формално прифаќање на правата и обврските од еден договор. Ако договорот стапил во сила значи дека договорот станал правно обврзувачки за страните кои го ратификувале. Ратификацијата се состои од два чекори: (а) извршување на инструментот на ратификација, прифаќање или одбивање од страна на претседателот на државата, премиерот или министерот за надворешни работи, со кој се покажува намерата на државата да биде обврзана од страна на релевантниот договор; и (б) мултилатерални договори, вложување на инструментите во депозитарот; и за билатерални договори, размена на инструментите помеѓу страните.

С

Самоспроведувачки договор

Договор кој не бара законодавство за имплементација за неговите одредби да имаат ефект во националното право.

Секундарна здравствена заштита

Општи здравствени услуги достапни во болници, односно стационарни здравствени установи.

Систем на здравствена заштита

Организирано обезбедување услуги од здравствената заштита.

Социјални права во здравствената заштита

Категорија на права кои се однесуваат на општествените обврски преземени или пак поддржани од владата или други јавни или приватни органи со цел да се направи разумно обезбедување на здравствена заштита за целото население. Тие исто така се однесуваат на еднаков пристап до здравствена заштита за сите тие што живеат во земјата или друга геополитичка област и на елиминација на неоправдани дискриминаторни пречки – финансиски, географски, културни или социјални и психолошки. Правата се уживаат колективно (СЗО Амстердамска декларација 1994, Водечки принципи). Види: индивидуални права во здравствената заштита.

Специјални известувачи

Лица назначени од Советот за човекови права да ги истражат злоупотребите на човекови права и да достават годишен извештај со препораки за понатамошни постапки. Постојат посебни извештаи за земји како и тематски извештаи, вклучувајќи го и тој за правото на највисок достиген стандард на здравје.

Стапување во сила

Моментот во времето кога договорот станува правно обврзувачки за страните-потписници. Одредбите на договорот го одредуваат моментот на негово стапување во сила. Ова може да биде датум одреден во договорот или датум на кој

специфичен број на ратификации, одобрувања или пристапувања биле вложени во депозитарот.

Страна/странка

Држава или друг ентитет кој има моќ за склучување договори и кој ја изразил својата согласност да биде обврзан со договор преку постапка на ратификација, прифаќање, одобрување или пристап, каде што тој договор стапил во сила за таа одредена држава. Ова значи дека државата е обврзана со договор според меѓународно право (види член 2(1) од Виенската конвенција од 1969).

T

Теорија на трансформација

Теорија која тврди дека меѓународното право единствено може да стане дел од националното право откако ќе се случи процесот на национализација (одомаќинување) и инкорпорирање на одредбите на договорот во националното законодавство.

Теорија на усвојување

Теорија која тврди дека меѓународниот закон автоматски станува дел на националниот закон, откако ќе се усвои преку договор или ратификација, без понатамошна национализација.

Терциерна здравствена заштита

Специјализирана здравствена заштита достапна во болници, односно стационарни здравствени установи.

У

Усвојување

Формална постапка со која преговарачките страни ја уточнуваат формата и содржината на договорот. Договорот е усвоен преку специфична постапка која ја претставува волјата на државата и меѓународната организација која учествува во преговорите за тој договор т.е. гласањето за текстот, започнувањето, потпишувањето, итн. Усвојувањето може да биде и механизам да се одреди формата и содржината на амандманите на договорот или одредбите во тој договор. Договорите кои се предмет на преговори во меѓународните организации обично се усвојуваат со резолуција на орган-претставник на таа организација. На пример, договорите кои се предмет на преговори под покровителство на Обединетите Нации или некој од неговите органи се усвојуваат со резолуција на Генералното собрание на Обединетите нации.

X

Хоспитализиран пациент

Пациент за чија што грижа е потребен престој во болница или дом за немоќни лица од најмалку едно деноноќие.

Ч

Човекови права

Права, слободи и привилегии кои се однесуваат на сите човекови суштества без разлика на правните или други фактори како што се етничка припадност, националност, вера или пол.

Човековите права се универзални правни гаранции кои ги заштитуваат поединецот или групите против кои има нарушување на фундаменталните слободи и човековото достоинство. Некои од најважните карактеристики на човековите права е тоа што тие се:

- Гарантирани од страна на меѓународни стандарди
- Правно заштитени
- Имаат фокус на достоинството на човековото битие
- Ги обврзуваат државите и државните актери
- Не може да бидат укинати или одземени
- Тие се взаемно зависни и поврзани; и
- Универзални

(извор: Систем и човекови права на Обединетите нации: упатства и информации за внатрешниот систем за координирање одобрен во Женева во март 2000)

Човекови права во здравствената заштита

Концептот се однесува на примената на принципите на основни човекови права кај сите засегнати страни во спроведувањето на услугите од здравствената заштита. Концептот е комплементарен на биоетиката, но исто така овозможува серија на универзално прифатени норми и процедури со цел да се изведат заклучоци за злоупотреба во рамките на системот за здравствена заштита и соодветни мерки. Се употребуваат стандарди кои се содржат во меѓународната рамката на човекови права, кои често се отсликуваат во регионалните договори и националните уставни. Се разликува од концептот на 'права на пациенти' кој дефинира одредени права кои се релевантни само за пациенти за разлика од примената на општи човекови права за сите засегнати страни во спроведувањето на услуги за здравствена заштита, вклучувајќи ги и давателите на услуги. Дефинира концепти од типот на 'двојна лојалност', на кој се припишуваат голем дел од злоупотребите во здравствените установи од страна на даватели на услуги, 'симултани и често конфликтни обврски кон нивните пациенти и кон државата'. Види: двојна лојалност.